

فرهنگ ایثار و شهادت

ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و تلاش برای احیاء آن برای مقابله با تهاجم فرهنگی موضوعی است که نیازمند بررسی ابعاد مختلف آن است. ایجاد کردن و سپس توسعه یک فرهنگ در میان یک جامعه، فعالیتی تدریجی و زمان‌بر است. البته بعضی از حوادث تاریخ در ایجاد و گسترش یک فرهنگ نقش تسریع‌کننده‌ای دارند. مثلاً در خصوص توسعه و گسترش شهادت در جوامع، حوادث بزرگی نظیر حماسه عاشورا، نهضت‌ها و قیام‌هایی که بعد از آن در طول تاریخ تشیع به وقوع پیوسته و در زمان معاصر، پدیده انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی (ره) و سپس جنگ تحمیلی و دفاع مقدس ۸ ساله، در رشد و تسریع و گسترش فرهنگ شهادت در میان جوامع از جمله لبنان و فلسطین نقش داشته‌اند. اما برای تداوم و گسترش این فرهنگ در زمان کنونی چه باید کرد در این نوشتار، ابتدا شهادت و فرهنگ شهادت طلبی، تعریف و سپس عوامل تقویت و تضعیف این فرهنگ بررسی شده است. شهادت، مرگی از نوع کشته شدن است که شخص مؤمن، آگاهانه و با اختیار و به خاطر اهدافی که از منظر دین، مقدس شمرده شده است، آن را بر می‌گزیند که قرآن کریم از آن به معنای «قتل فی سبیل الله» یاد کرده است.

ایثار و شهادت و جامعه

امروز ما در جامعه‌ای در حال گذار زندگی می‌کنیم. در نتیجه، بسیاری از ساختارهای موجود در حال تغییرات نسبتاً محسوس است. ساختارهایی از قبیل معیشت، اهداف روابط کاری و نوع مشاغل، ارزش‌ها و فرهنگ، محتویات آموزش در اشکال رسمی و غیر رسمی و ... در حال تحول است.

تحولات مذکور در بالا، ناشی از عوامل متعددی است که بخشی از آن‌ها درونی و بخشی از نیز بیرونی است. یکی از عمده‌ترین عوامل تحولات فرهنگی، گسترش ارتباطات و تبادل اطلاعات و هم‌چنین وسایل ارتباط جمعی است و از محصولات آن فاصله‌ی نسل‌ها است که طبق آن نوجوانان و جوانان با ارزش‌ها و هنجارهای سنتی بیگانه شده و از آن فاصله می‌گیرند (بحران هویت).

به هر حال، در شرایط فعلی شاید بتوان گفت که ما بیش از هر زمان دیگر به دور از شعار و با توجه به واقعیت‌های جامعه نیاز به ارزشیابی و بازشناسی و نیز برنامه‌ریزی عملی فرهنگی داریم. بنابراین، در ضرورت پرداختن هر چه جدی‌تر و واقع‌بینانه‌تر به بخش فرهنگ که طبعاً دارای ارتباطات عمیقی با سایر حوزه‌ها مانند اقتصاد، سیاست و امور اجتماعی و ... است که نمی‌توان تردیدی اعمال داشت.

فرهنگ دارای ویژگی‌ها و کارکردهای بسیاری است که وقوف به آن‌ها می‌تواند ما را در انتخاب راه کارهای فرهنگی یاری رساند. فرهنگ از طریق اجتماعی شدن است که منتقل می‌شود.

در نتیجه، بایستی برای اشاعه‌ی فرهنگ ایثار و شهادت، مکانیزم‌های جامعه‌پذیری را مطالعه نمود و دانست که انسان از طریق نهادها است که با یکدیگر ارتباط برقرار می‌سازند و این معنا یعنی «ایثار و شهادت»، نمادی است که حاصل ارزش‌های فرهنگی است و نماد علامتی است که می‌تواند مظهر یک چیز عادی و ارزشی شود.

فلسفه وجودی فرهنگ ایثار و شهادت از نظر اسلام

آیین مقدس اسلام، آیین توحید، عقل، فطرت، رشد، کمال، صلح، صفا، مهر و محبت و آیین تعلیم و تربیت است.

اسلام می‌خواهد قلوب انسان‌ها را از راه ارتباط با شرک و کفر، بت و بت پرستی و بندگی نسبت به بندگان پاک کند.

اسلام دعوتش را با دلیل و برهان و موعظه حسنه و جدا احسن شروع می‌کند و از این راه سعی می‌کند انسان منحرف از فطرت توحیدی را به صراط مستقیم برگرداند. اسلام موضع‌گیری علیه فطرت توحیدی را که به ضرر خود موضع گیران و مزاحم مؤمنان پاک دل است، نمی‌پسندد و چنانچه ببیند دشمن عالم با معاند جاهل در زمینه‌ی رشد انسان و انسانیت مانع ایجاد می‌کند، خود را به خاطر اقامه‌ی حق، مجبور به جهاد می‌بیند و برای او جهاد ابتدایی یا دفاعی فرقی نمی‌کند. آنچه برای او اهمیت دارد، پاک سازی حیات انسان از آلودگی شرک، کفر، فسق و فجور و بت پرستی است. اکنون که روشن شد برای چه هدف والایی در اسلام سخن از جهاد و مبارزه به میان آمده است، ضروری است به بررسی ارزش‌های ایثار و شهادت در آیین جهاد و مبارزه پرداخته شود.

ایثار و از خود گذشتگی امری است دینی، اخلاقی و انسانی و بسیار نیکو و پسندیده که در هر آیین و مذهبی ستوده شده و درباره‌ی آن سفارشات زیادی شده است. ایثار در فرهنگ اجتماعی، سیاسی و اقتصادی اسلام به عنوان اوج وارستگی مؤمن و نشانه‌ی بارز پیوستگی به خدا و مکتب تلقی شده و در قرآن از آن برای آزمودن صلاحیت رهبری امامت نام برده شده است. حضرت ابراهیم (ع) پیش از رسیدن به امامت، با ایثار آزمایش شد و امام علی (ع) و حضرت فاطمه (س) به خاطر ایثار مورد ستایش قرآن قرار گرفتند. علی (ع) در ایثار جان، آن چنان پیش رفت که حتی بر جبریل و میکائیل پیشی گرفت و ملائک و عالم آسمان‌ها را به حیرت واداشت و عامل مباهات پروردگار عالم شد. همچنین واقعه‌ی عاشورای حسینی، نقطه‌ی اوج و قله‌ای از ایثار و شهادت در طول تاریخ تشیع به شمار می‌رود که سرشار از نکات عبرت آموز برای تمام شیعیان و مسلمین جهان اسلام به شمار می‌آید.

فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه امام خمینی (ره)

حضرت امام خمینی (ره) برای شهادت چنان ارزش و اهمیتی قایل بود که در آثار مکتوب و بیانات خویش آن را به «فوز عظیم» «توفیق عزت» «عزت ابدی» «سعادت همیشگی» «چراغ هدایت ملت‌ها» «افتخار جاودانی» «لوح بندگی و سیر و سلوک در عالم معنویت» «هدیه‌ای برای افراد لایق» «آزادی روح» «رهایی از زندان» «عامل پیروزی» «دیدن جمال جمیل او- جَلَّ و غلا-» «شیرین‌تر از عسل» و ... یاد می‌کند و ایثارگری و شهادت را میراثی گران بها می‌داند که از اولیا و انبیاء به ارث رسیده است.

امام خمینی (ره) فرمودند:

«جوانان عزیزم که چشم امیدم به شماست! با یک دست قرآن و با دست دیگر سلاح را بگیرید و چنان از حیثیت و شرافت خود دفاع کنید که قدرت تفکر توطئه علیه خود را از آنان سلب نمایید. و چنان با دوستان خود رحیم باشید که از ایثار هر چه دارید، نسبت به آنان کوتاهی ننمایید. آگاه باشید که جهان امروز دنیای مستضعفین است و دیر یا زود پیروزی از آنان است و آنان وارثین زمین و حکومت کنندگان خدایی‌اند».

عوامل تقویت و گسترش فرهنگشهادت طلبی:

۱. تلاش برای اشاعه و تعلیم معارف حقه قرآنی به منظور تقویت ایمان، اعتقاد و یقین مردم نسبت به مبدأ و معاد. در قرآن کریم [۲]، خداوند داستان ساحرانی را نقل می‌کند که از سوی فرعون مأموریت داشتند از طریق سحر با موسی مبارزه کنند بعد از اینکه، موسی - علیه السلام - با معجزه الهی (انداختن عصای خود) سحر آنها را باطل کرد، آنها به سجده افتاده و گفتند: ما به پروردگار موسی و هارون - علیهما السلام - ایمان آوردیم. و ایمان آنان ایمانی محکم و استوار شد. بطوری که وقتی فرعون، آنها را به قطع دست و پا و به صلیب کشیدن بر درختان نخل، تهدید کرد، آنها قاطعانه در جواب گفتند: «سوگند به آن کسی که ما را آفریده، هرگز تو را بر دلایل روشنی که برای ما آمده مقدم نخواهیم کرد». و هر حکمی که می‌خواهی بکن و... در نهایت در مقابل تهدیدات هولناک فرعون، عاشقانه مرگ با شهادت را آن هم با فجیع‌ترین وضع پذیرا شدند. و این چیزی جز تأثیر مستقیم ایمان و یقین قلبی به خداوند سبحان و وعده‌های او نیست.

بنابراین بر مسئولان فرهنگی جامعه است که از روشهای متنوع در ترویج و تعلیم ایمان و معنویت مردم کوشا باشند.

۲. عامل دومی که در تقویت و گسترش فرهنگ شهادت می‌تواند تأثیر داشته باشد؛ تلاش برای تقویت روحیه صبر و استقامت در مؤمنین است. چرا که مجاهدت و شهادت در راه خدا، مستلزم تحمل مشقات و مصائب فراوان است. قرآن کریم، در مورد تأثیر این عامل بر روحیه و فرهنگ شهادت طلبی در مؤمنین، یکی از ویژگی‌های مردان الهی را که همراه پیامبران در جنگها شرکت می‌کردند، ویژگی صبر دانسته و می‌فرماید: «آنها هیچ گاه در برابر آنچه در راه خدا به آنها می‌رسید، سست و ناتوان نشدند و خداوند استقامت کنندگان را دوست دارد.» [۳]

مرحوم شیخ صدوق در معانی الاخبار مطلبی را در مورد استقامت امام حسین - علیه السلام - از امام سجاد - علیه السلام - نقل می‌کنند که: «در روز عاشورا بعد از اینکه جنگ شدیدی در گرفت و عده‌ای از یاران و خاندان آن حضرت به شهادت رسیدند و بدن‌هایشان قطعه قطعه شد، تعدادی از اصحاب نگران شدند، اما چهره حسین بن علی - علیه السلام - لحظه به لحظه آرام‌تر و درخشان‌تر می‌شد، آنان به یکدیگر می‌گفتند، به حسین بن علی - علیهما السلام - نگاه کنید از مرگ هیچ هراسی ندارد. امام حسین - علیه السلام - با شنیدن این جمله فرمود: «ای بزرگ زادگان صبور باشید و بدانید مرگ همانند پلی است که شما را از رنج و سختی عبور داده، به بهشت وسیع و نعمت‌های جاویدان آن منتقل می‌کند» [۴].

۳. سومین عاملی که می‌تواند در ترویج فرهنگ شهادت طلبی مؤثر باشد، تقویت روح غیرت در جامعه اسلامی است. چرا که غیرت، نیرویی است که هر انسانی را به دفاع از ارزشها و مقدسات وا می‌دارد.

حضرت فرمودند: «ان الله غيور و يحب الغيور» خداوند غیور و غیرتمند است و انسان غیرتمند را دوست دارد. وقتی که تعهد و غیرت از جامعه‌ای رخت بربندد و افراد جامعه نسبت به ارزشهای فرهنگی، ملی و مذهبی خود بی‌تفاوت شوند، قهراً در مقابل تهاجم دشمن هیچ عکس‌العملی از خود نشان نخواهند داد یا اگر هم نشان بدهند، عکس‌العملی ضعیف و حقیرانه خواهد بود. اما اگر روحیه غیرت دینی و احساس مسئولیت و تعهد در جامعه‌ای حکمفرما شد، دیگر هیچ مهاجمی نمی‌تواند به آن جامعه چشم طمع داشته باشد. در این رابطه، اشاعه و ترویج فرهنگ عاشورا (که حاکی از احساس تعهد شدید و غیرت آقا اباعبدالله الحسین - علیه السلام - در مقابل بی‌بند و باری حاکمان وقت و اشاعه آن به سایر جامعه اسلامی بود) می‌تواند به عنوان بهترین راهکار مورد استفاده قرار گیرد.

بررسی عوامل تضعیف فرهنگ شهادت طلبی:

آنچه در تبیین عوامل تقویت فرهنگ شهادت طلبی گذشت، فقدان یا تضعیف آنها، می‌تواند به عنوان عوامل تضعیف فرهنگ شهادت طلبی تلقی شود. و اگر بخواهیم آنها را از هم تفکیک کنیم به دو دسته تقسیم می‌شوند:

۱. عوامل درونی؛

۲. عوامل بیرونی.

۱. عوامل درونی، که غالباً به ضعف ایمان و بینش افراد در توحید عملی آنها برمی‌گردد:

۱ - ۱. ترس، در شرایط ضعف ایمان، یکی از شیوه‌های نفوذ شیطان در انسان، القاء ترس و تقویت آن در ابعاد مختلف است، آیه ذیل دال بر این مطلب است:

«إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَ خَافُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل عمران / ۱۷۵)

ترجمه: فقط شیطان است که پیروان خود را می ترساند، از آنها نترسید و از من بترسید اگر ایمان دارید.

نشانی این ترس این است که غالباً در جایی به انسان القاء می شود که مکلف به انجام یک تکلیف اجتماعی (نظیر امر به معروف و نهی از منکر، جهاد و پیکار در راه خدا)، است که احتمالاً و گاهی قطعاً ضرری، متوجه او شده و آسایش و راحتی او را به خطر می اندازد. ۲ - ۱. دنیاگرایی (با تمام مظاهر آن)، یکی دیگر از موانع ایجاد و رشد فرهنگ شهادت در جامعه اسلامی است که این هم به ضعف ایمان و باور آنان نسبت به سرای آخرت و روز حسابرسی بر می گردد:

امیر المؤمنین علی - علیه السلام - در تشییع جنازه ای شرکت کرده بود. صدای خنده مردی را شنید، فرمود: «كَانَ الْمَوْتُ فِيهَا عَلَيَّ غَيْرِنَا كُتِبَ، وَ كَانَ الْحَقُّ فِيهَا عَلَيَّ غَيْرِنَا وَجَبَ، وَ كَانَ الَّذِي نَرَى مِنَ الْمَوَاتِ سَفَرٌ عَمَّا قَلِيلٍ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ! نَبُوءُهُمْ، أَجْدَاثُهُمْ، وَ نَأْكُلُ ثَرَاثَهُمْ، كَأَنَّا مَخْلُدُونَ بَعْدَهُمْ إِيَّاهُمْ قَدْ نَسِينَا كُلَّ وَاعِظٍ وَ وَاعِظِهِ، وَ رُمِينَا بِكُلِّ فَادِحٍ وَ جَائِحَةٍ» [۱۱]. ترجمه: «گویی مرگ در دنیا، بر غیر ما نوشته شده، و گویی حق بر غیر ما واجب گشته، گویی این مردگانی را که می بینیم، مسافرانی هستند که بزودی بسوی ما باز می گردند، آنها را در قبرشان می گذاریم و میراث آنها را می خوریم، گویی بعد از آنها جاودانیم، ما هر واعظ و اندرز دهنده ای را فراموش کرده ایم و هدف مصائب سنگین و آفاتی که هر اصل و فرع را نابود می کند قرار گرفته ایم». بنابراین یکی از عوامل بازدارنده حرکت سریع دنیاگرایی، یاد مرگ و احوال قبر و برزخ و قیامت است و وقتی این یادآوری با معرفت و بینش همراه شد، دلبستگی ها کم و تمایل و گرایش به مسائل معنوی و اخروی از جمله پیکار در راه خدا و شهادت در آن راه بیشتر می شود.

۳ - ۱. ضعف روحیه غیرت دینی نیز از عوامل تضعیف روند توسعه فرهنگ شهادت است. خداوند در قرآن کریم در خصوص منافقان می فرماید: «وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَا تَبْعُنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ» (آل عمران / ۱۶۷).

به آنها گفته شد بیاید در راه خدا نبرد کنید یا حداقل از حریم خود دفاع کنید، آنها گفتند، اگر می دانستیم جنگی روی خواهد از شما پیروی می کردیم (اما می دانیم جنگی نمی شود) آنها در آن هنگام به کفر نزدیک تر بودند تا به ایمان، به زبان خود چیزی می گویند که در دل های شان نیست و خداوند به آنچه کتمان می کنند آگاه تر است. از این آیه بر می آید که اگر این ها غیرت دینی داشتند از دین الهی دفاع می کردند و اگر غیرت ناموسی داشتند حداقل از خود و از ناموس خود دفاع می کردند.

۲. عوامل بیرونی مؤثر در تضعیف توسعه فرهنگ شهادت که آنان نیز با ضعف ایمان و اعتقاد و معرفت افراد جامعه اسلامی در این رابطه تأثیرگذار هستند:

۱. تضعیف اعتقادات و باورهای دینی مردم از طریق تحریف حقایق و معارف و شبهه افکنی و القاء این مطلب که دین در اداره زندگی بشر ناتوان و ناقص است.

۲. ترویج فساد و بی‌بند و باری و آزادی ارتباطات نامشروع، از طریق فیلم‌ها، مطبوعات و... .

۳. تولید و توزیع و گسترش مصرف مواد مخدر و مسکرات، که هر کدام از موارد ذکر شده در تضعیف روحیه دینی و غیرت‌زدایی کافی هستند. بنابراین با توجه به موارد ذکر شده (عوامل تقویت و تضعیف فرهنگ شهادت) برای توسعه این فرهنگ مقدس لازم است که مسئولان تعلیم و تربیت، روحانیت و تمام افرادی که در فرهنگ مردم تأثیرگذار هستند، تلاش خود را متمرکز بر ارائه معارف قرآنی در همه جوانب و تبیین مناقب و جوانب مختلف زندگی معصومین - علیهم السّلام - نمایند تا در سایه معرفت به این دو سفارش گران‌بهای پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - ، راه را از چاه باز شناخته و غیرت دینی و روحیه دفاع از ارزشها در آن تقویت شود.

منابع:

[۱]. انصاریان، حسین؛ یار عاشقان (تفسیر صحیفه سجادیه) ج ۷، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۳.

[۲]. سوره طه، آیات ۷۰ تا ۷۳.

[۳]. آل عمران، ۱۴۶.

[۴]. شیخ صدوق، معانی الاخبار، تهران: مکتبه الصدوق، ص ۲۸۹ به نقل از مجله معرفت، شماره ۵۹، مرداد ۱۳۸۱، ص ۵۳.

[۵]. برگرفته از استاد شهید مطهری، جاذبه و دافعه علی - علیه السّلام - قم، دفتر انتشارات اسلامی (جامعه مدرسین) بی‌تا، ص ۴۵.

[۶]. محمد تقی مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۷، روایت ۵۸، باب ۴، نرم افزار علوم اسلامی.

[۷]. محمد تقی مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۴، روایت ۱۸۶، روایت ۳، باب ۱۳، نرم افزار علوم اسلامی.

[۸]. شهید مطهری، جاذبه و دافعه (همان)، به نقل از بحار الانوار، ج ۲۱.

[۹]. جواد سلیمانی، مقاله: نگاهی به ویژگی‌های اصحاب سید الشهداء - علیه السّلام - به نقل از تاریخ طبری، ج ۵، ص ۴۳۵، مجله معرفت، شماره ۵۹، مردادماه ۱۳۸۱.

[۱۰]. استاد شهید مرتضی مطهری، قیام و انقلاب مهدی به ضمیمه شهید، با اندکی تصرف، قم، صدرا، چ ۵، رجب ۱۳۹۸.

[۱۱] . المعجم الفهرس الفاظ نهج البلاغه، سيد كاظم محمدی و محمد دشتی، به ضمیمه نهج البلاغه، ترجمه آقاخان امامی و آشتیانی، حکمت ۱۲۲، صفحه ۱۹۹، قم، انتشارات امام علی - علیه السلام - ، چ دوم، آبان ۱۳۶۹